

УДК: 376-056:81:611.92:159.95

Галина Грибань,

науковий співробітник відділу логопедії Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

galinaglav@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-8488-7179

Halyna Hryban,

Researcher, Fellow speech therapy

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,

the Department of speech-language pathology

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

м. Київ, Україна

вул. М. Берлінського 9, м. Київ,

04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

Steet M. Berlinskoho 9, Kyiv,

04060, Ukraine

ОСВІТНІ ТРУДНОЩІ ТА РІВНІ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ДИСЛАЛІЄЮ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

EDUCATIONAL DIFFICULTIES AND LEVELS OF SUPPORT FOR CHILDREN WITH DYSLALIA IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Анотація. Статтю присвячено розширеному висвітленню освітніх труднощів та рівнів підтримки дітей з дислалією в освітньому процесі. Актуальність даної теми обумовлена пріоритетністю освітніх завдань забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами та надання їм високоспеціалізованих комплексних послуг.

Розкрито поняття терміну «дислалія», його основні форми, види порушень та причини виникнення. Автор розкриває перший та другий рівні підтримки дітей з дислалією, що відповідають особливостям функціонування фонетико-фонематичної сторони мовлення при зазначеній нозології. Перший рівень підтримки містить чотири субрівні та передбачає наявність потреби в створенні незначних прилаштувань освітнього середовища. При цьому в учнів виникають незначні, поодинокі труднощі, з якими можна впоратися зусиллями та ресурсами закладу освіти. Другий рівень підтримки передбачає створення прилаштувань освітнього середовища у формі індивідуальної програми розвитку чи то забезпеченні потреби в допоміжних засобах навчання та додатковій підтримці. На другому рівні вже виникає потреба у здійсненні комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини на базі інклюзивно-ресурсного центру. Підґрунтям для визначення висвітлених особливостей стану сформованості фонетико-фонематичної

сторони мовлення та висвітлених освітніх труднощів слугують методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі.

Охарактеризовані рівні підтримки закладають перспективи для розробки ефективного діагностичного комплексу для їх визначення та становлять основу для планування напрямів оптимальної корекційно-розвивальної роботи. У статті представлено основні напрями методики діагностики фонетичного оформлення мовлення при дислалії. Розкрито зміст, способи та умови проведення діагностичних заходів, спрямованих на дослідження функціонування фонетико-фонематичної сторони мовлення. Практичні рекомендації та розкриття ключових діагностичних напрямів сприятиме реалізації змісту логопедичної допомоги дітям з органічними і функціональними порушеннями діяльності мовленнєвого апарату

***Ключові слова:** освітні труднощі; рівні підтримки; дислалія; звуковимова; фонематичні процеси; артикуляція.*

Abstract. The article is devoted to an extended coverage of educational difficulties and levels of support for children with dyslalia in the educational process. The relevance of this topic is due to the priority of the educational tasks of ensuring equal access to quality education for children with special educational needs and providing them with highly specialized comprehensive services.

The concept of the term dyslalia, its main forms, types of violations and causes of occurrence are revealed. The author reveals the first and second levels of support for children with dyslalia, which correspond to the peculiarities of the functioning of the phonetic-phonemic side of speech in the specified nosology. The first level of support contains four sub-levels and provides for the need to create minor adjustments to the educational environment. At the same time, students have minor, isolated difficulties that can be dealt with by the efforts and resources of the educational institution. The second level of support provides for the creation of educational environment adjustments in the form of an individual development program or provision of the need for teaching aids and additional support. At the second level, there is already a need to carry out a comprehensive psychological and pedagogical assessment of the child's development on the basis of an inclusive resource center. Methodological recommendations for inclusive resource centers for determining the categories (typology) of educational difficulties in persons with SEN and levels of support in the educational process serve as the basis for determining the highlighted features of the state of formation of the phonetic-phonemic side of speech.

The characterized levels of support lay the prospects for the development of an effective diagnostic complex for their determination and form the basis for planning the directions of optimal corrective and developmental work. The article presents the main directions of the diagnostic method of the phonetic design of speech in dyslalia. The content, methods and conditions of conducting diagnostic measures aimed at researching the functioning of the phonetic-phonemic side of speech are disclosed. Practical recommendations and the disclosure of key diagnostic directions will contribute to the implementation of the content of speech therapy for children with organic and functional disorders of the speech apparatus.

***Key words:** educational difficulties; levels of support; dyslalia; sound pronunciation; phonemic processes; articulation.*

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні нагальною є потреба розробки наукового та методичного підґрунтя для забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами. Опубліковані Міністерством освіти і науки методичні рекомендації для встановлення категорій особливих освітніх потреб та визначення рівня підтримки в освітньому процесі допоможуть фахівцям інклюзивно-ресурсних центрів та педагогічним працівникам шкіл правильно визначити рівні підтримки, яким відповідають учні з особливими освітніми потребами та забезпечити право на їх якісну освіту та надання високоспеціалізованих комплексних послуг. Наявність порушень мовленнєвого розвитку проявляються у дефіциті мовленнєвої функції і можуть призводити до різних труднощів у процесі опанування знань.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У період розвитку дитини звуковимова досягає мовної норми, проте індивідуальні, соціальні та патологічні особливості розвитку можуть призводити до порушення звуковимови за умов нормального слуху та збереженої іннервації мовленнєвого апарату (Л.С. Волкова, Л.М. Єфименкова, О.М. Гопіченко, М. Зеєман, Р.І. Лалаєва, Є.Ф. Соботович, М.С. Хватцев та інші). До органічних порушень діяльності мовленнєвого апарату належать дефекти периферичного мовленнєвого апарату, його кісткової і м'язової будови. При функціональних порушеннях діяльності мовленнєвого апарату немає ніяких дефектів артикуляційного апарату, а, отже, немає ніякої органічної основи.

Метою статті є розгорнуте висвітлення особливостей функціонування фонетико-фонематичної сторони мовлення, освітніх труднощів та рівнів підтримки дітей з дислалією в освітньому процесі.

Методи дослідження. Теоретичні: аналіз науково-теоретичної логопедичної, психолінгвістичної та лінгвістичної літератури; емпіричні: вивчення документальних джерел, систематизація, порівняння та узагальнення практичного досвіду, спостереження.

Результати дослідження. Витоки визначення такого мовленнєвого порушення як дислалія беруть свій початок ще з 1827 р., коли професор

Вільнюського університету лікар І. Франк застосував цей термін у своїй монографії в узагальненому значенні як найменування всіх видів вимовних розладів різної етіології. Відтоді трактування терміну «дислалія» постійно змінювалося і набуло міжнародного вжитку, проте його зміст і закладені види порушень не завжди збігаються. Наразі під дислалією (від грец. *δυσ* – приставка, що означає частковий розлад, і *λαλία* – говорю) розуміють порушення звуковимовної складової мовлення за умови нормального слуху і збереженої іннервації м'язів мовленнєвого апарату [1, с.23]. Недоліки фонетичного боку мовлення та фонематичних процесів визначаються провідними при цьому порушенні мовлення.

Залежно від локалізації порушення та причин, що обумовлюють дефект звуковимови, дислалію розподіляють на дві основні форми [4, с.67]:

- функціональна (порушена вимова звуків, тоді як мовленнєвий апарат не має патологічних змін);
- механічна або органічна (порушена вимова звуків, зумовлена вираженими порушеннями в будові артикуляційного апарату).

Розглянемо основні причини функціональної дислалії. До них відносять: загальну фізичну ослабленість, що зумовлена частими соматичними захворюваннями, що спостерігаються в період інтенсивного формування мовленнєвої функції; недостатній ступінь розвитку фонематичного слуху; несприятливі соціальні і мовленнєві умови, в яких виховується дитина; двомовність у сім'ї тощо.

Причинами механічної дислалії можуть бути вроджені або набуті порушення кісткової і м'язової будови периферичного мовленнєвого апарату. Зокрема сюди відносяться недоліки будови зубощелепної системи, а саме:

- порушення у будові зубного ряду (відсутність передніх зубів, рідкі передні зуби (діастеми), подвійний ряд зубів);
- порушення у будові щелеп (прогнатія (дистальний прикус) – патологічний тип прикусу, при якому альвеолярний відросток верхньої

щелепи разом з передніми зубами значно виступає вперед; прогенія (мезіальний прикус) – стан надмірного розвитку нижньої щелепи з її висуванням уперед; передній відкритий прикус – характеризується відсутністю змикання фронтальних зубів; бічний прикус – характеризується відсутністю контакту зубних рядів у бічній ділянці; двобічний прикус тощо.

Також до причин механічної дислалії відносяться:

- укорочена або дуже масивна вуздечка язика (анкілоглосія (від грец. ἀγκύλος – кривий і γλῶσσα – язик) – вроджене вкорочення вуздечки язика, що обмежує його висовування);

- патологічні зміни розміру і форми язика (дуже маленький (мікроглосія – від грец. μικρο – малий і γλῶσσα – язик) або, навпаки, дуже великий язик (макроглосія – від грец. μακρός – великий і γλῶσσα – язик);

- неправильна будова твердого піднебіння (вузьке, високе (готичне), плоске, укорочене) та неправильна будова м'якого піднебіння (вузьке, довге, укорочене, асиметричне);

- атипова будова губ (товсті, масивні, вузькі, тонкі, малорухомі).

Зазвичай функціональна дислалія виникає у дитячому віці у процесі засвоєння системи звуковимови і проявляється в порушенні відтворення одного або декількох звуків. Механічна (органічна) дислалія може виникнути внаслідок уроджених або набутих пошкоджень периферичного мовленнєвого апарату і супроводжується порушеною вимовою групи звуків. Можуть спостерігатися випадки одночасних функціональних і механічних дефектів.

Досліджуючи структурну складність порушення Б.М. Гриншпун виділив три основні форми дислалії: акустико-фонематичну, артикуляторно-фонематичну та артикуляторно-фонетичну. Виділення в класифікації таких ознак порушення є істотним для визначення напрям у корекційного впливу та виявлення провідної ланки порушення: фонетичної, фонематичної або фонетико-фонематичної.

Розглянемо приклади порушення звуковимови в мовленні дитини при дислалії:

- відсутність звуку: «ампа» (лампа), «акета» (ракета);
- спотворена вимова звуку, тобто він замінюється звуком, відсутнім у фонетичній системі української мови;
- заміна звуку простішим за артикуляцією: «косеня» (кошеня), «лобот» (робот);
- вади дзвінкості та оглушення – недоліки вимови дзвінких та глухих приголосних звуків (ці вади виявляються в заміні дзвінких приголосних звуків парними глухими і навпаки);
- дефекти твердості і пом'якшення (недоліки вимови м'яких приголосних звуків, що полягають в основному в заміні їх парними твердими і навпаки).

Види порушень вимови при дислалії поділяються на дві категорії. Заміни та змішування звуків кваліфікуються як фонологічні, або фонематичні. Спотворення звуків кваліфікуються як антропофонічні, або фонетичні, при яких порушена вимовна норма мовлення.

Отже, при дислалії спостерігаються особливості функціонування фонетико-фонематичної сторони мовлення, які проявляються в стані сформованості усного мовлення, що може призводити до таких освітніх труднощів, що будуть потребувати, в основному, першого рівня підтримки та другого рівня підтримки в разі значного ступеня прояву за п'ятиступеневою шкалою вимірювання труднощів [2, с.52]. Перший рівень підтримки передбачає наявність потреби в створенні незначних прилаштувань освітнього середовища. Другий рівень підтримки передбачає створення прилаштувань освітнього середовища у формі індивідуальної програми розвитку чи то забезпеченні потреби в допоміжних засобах навчання та додатковій підтримці [3, с.53-55].

До першого рівня підтримки відносимо дітей з дислалією серед яких відповідно до особливостей стану сформованості фонетико-фонематичної сторони мовлення виділяємо чотири субрівні.

Перший субрівень прояву труднощів характеризується порушенням у вимові одного чи більше звуків (пропуск, заміна, взаємозаміна, змішування, спотворення чи перестановки). При цьому звуковий образ слова нестійкий.

В усному мовленні присутні порушення відтворення ряду звуків однієї чи більше груп різного характеру (спотворення, заміни, взаємозаміни, пропуски, перестановки тощо). Звуки вимовляються ненормовано, спотворено, невідповідно до фонетичної системи мови та віку дитини. Порушення звукового оформлення мовлення пов'язані з неправильно сформованими артикуляторними позиціями (звуки вимовляються ненормовано, спотворено, неправильний звук за своїм акустичним ефектом наближається до правильного). Фонематичні процеси відповідають віковій нормі, диференціація (розрізнення) звуків, близьких за акустико-артикуляційними ознаками, а також аналіз та синтез на рівні різноманітних за складністю слів не викликають труднощів. Речення при цьому граматично правильні. Лексичний запас та зв'язне мовлення відповідає віковій нормі.

Другий субрівень прояву труднощів характеризується труднощами у вимові одного чи більше звуків (пропуск, заміна, взаємозаміна, змішування, спотворення чи перестановки). При цьому звуковий образ слова нестійкий. Відмічається недостатньо чітка та чиста за звучанням вимова звуків. Спостерігається загальна пом'якшеність мовлення.

У дитини наявні порушення відтворення звуків двох і більше груп різного характеру (спотворення, заміни, взаємозаміни, пропуски, перестановки тощо). Звуки вимовляються ненормовано, спотворено, невідповідно до фонетичної системи мови та віку дитини. Виражені недоліки зубощелепної системи і ротової порожнини (аномалії зубної системи, прикусу, твердого й м'якого піднебіння, губ, патології будови тіла і вуздечки язика). Фонематичні процеси відповідають віковій нормі, диференціація (розрізнення) звуків, близьких за акустико-артикуляційними ознаками, а також аналіз та синтез на рівні різноманітних за складністю слів не

викликають труднощів. Речення граматично правильні. Лексичний запас та зв'язне мовлення відповідає віковій нормі.

Третій субрівень прояву труднощів характеризується труднощами у вимові одного чи більше звуків (пропуск, заміна, взаємозаміна, змішування, спотворення чи перестановки). Звуковий образ слова нестійкий. Загальна пом'якшеність мовлення. Недоліки дзвінкості та оглушення – заміни глухих приголосних парними дзвінкими і навпаки; недоліки твердості та пом'якшення – заміни твердих приголосних парними м'якими звуками і навпаки. Помилки у складовій структурі слова і звуконаповненості. Присутність незначних помилок у писемній продукції.

В усному мовленні відмічається порушення відтворення звуків двох і більше груп різного характеру (спотворення, заміни, взаємозаміни, пропуски, перестановки тощо). Звуки вимовляються ненормовано, спотворено, невідповідно до фонетичної системи мови та віку дитини. Несформованість специфічних мовленнєвих умінь доволіно приймати позиції артикуляційних органів, необхідних для вимови звуків. Несформованість операцій відбору фонем за їхніми артикуляторними параметрами в моторній ланці продукування мовлення (заміни і змішування на основі артикуляційної близькості звуків). Отже, фонематичні процеси не відповідають віковій нормі, спостерігаються порушення диференціації (розрізнення) звуків, близьких за акустико-артикуляційними ознаками та недостатнє розрізнення та труднощі в аналізі порушених у вимові звуків. При цьому речення граматично правильні. Лексичний запас та сформованість зв'язного мовлення відповідає віковій нормі.

Четвертий субрівень прояву характеризується труднощами у вимові звуків (пропуск, заміна, взаємозаміна, змішування, спотворення чи перестановки). Звуковий та звуко-складовий образ слова нестійкий. Труднощі у звуковому та складовому аналізі, особливо у виділенні окремих звуків, що порушені у вимові. Спостерігається загальна пом'якшеність мовлення. Відмічаються недоліки дзвінкості та оглушення – заміни глухих

приголосних парними дзвінками і навпаки; недоліки твердості та пом'якшення – заміни твердих приголосних парними м'якими звуками і навпаки. Присутні незначні помилки у писемній продукції.

В усному мовленні фіксується порушення відтворення звуків двох і більше груп різного характеру (спотворення, заміни, взаємозаміни, пропуски, перестановки тощо). Звуки вимовляються ненормовано, спотворено, невідповідно до фонетичної системи мови. Такі порушення звукового оформлення мовлення не пов'язані з неправильно сформованими артикуляторними позиціями. Фонематичні процеси не відповідають віковій нормі: порушення сприймання одного або кількох звуків мовлення, що призводить до уподібнення однієї фонемі до іншої на основі спільності ознак; ускладнення слухової диференціації акустично подібних фонем (дзвінких і глухих, м'яких і твердих, свистячих і шиплячих та інших), що проявляється в ототожненні, уподібненні та заміні фонем; недостатне розрізнення і труднощі у впізнаванні порушених у вимові звуків, складів та їх аналізі. Водночас речення граматично правильні. Труднощі у вимові звуків (пропуск, заміна, взаємозаміна, змішування, спотворення чи перестановки). Звуковий та звуко-складовий образ слова нестійкий. Труднощі у звуковому та складовому аналізі, особливо у виділенні окремих звуків, що порушені у вимові. Загальна пом'якшеність мовлення. Недоліки дзвінкості та оглушення – заміни глухих приголосних парними дзвінками і навпаки; недоліки твердості та пом'якшення – заміни твердих приголосних парними м'якими звуками і навпаки. Присутність незначних помилок у писемній продукції. Лексичний запас та зв'язне мовлення відповідає віковій нормі.

Охарактеризуємо другий рівень прояву труднощів. Він характеризується труднощами у вимові значної кількості звуків (пропуск, заміна, взаємозаміна, змішування, спотворення чи перестановки). Звуковий образ слова нестійкий. Недостатньо чітка та чиста звучанням вимова звуків. Відмічається загальна пом'якшеність мовлення. Недоліки дзвінкості та оглушення – заміни глухих приголосних парними дзвінками і навпаки; недоліки твердості та

пом'якшення – заміни твердих приголосних парними м'якими звуками і навпаки. Труднощі при аналізі звукового складу мовлення. Труднощі у сприйманні мовлення і розумінні з боку оточення. Незначні помилки у складовій структурі слова і звуконаповненості. Спостерігається присутність помилок у писемній продукції.

В усному мовленні таких дітей фіксується порушення відтворення ряду звуків двох і більше груп різного характеру (спотворення, заміни, взаємозаміни, пропуски, перестановки тощо). Фонематичні процеси (сприймання, уявлення, звуковий аналіз та синтез) не відповідають віковій нормі: порушення звукового оформлення мовлення, зумовлені вибірковістю, несформованістю операцій опрацювання фонем за їхніми акустичними параметрами в сенсорній ланці механізму сприймання мовлення; недостатнє розрізнення великої кількості звуків з декількох фонетичних груп (також при достатньо сформованій їх артикуляції) в усному мовленні з проявом грубого порушення звукового аналізу; нечітке розрізнення на слух фонем у власному і чужому мовленні (глухих-дзвінких, свистячих-шиплячих, твердих-м'яких, шиплячих-свистячих-африкатів); фонематичне сприймання та (або) фонематичні уявлення, а також звуковий аналіз та синтез у зовнішньому та/або внутрішньому плані не відповідають віковій нормі; відсутність елементарних форм звукового аналізу та синтезу. Побудова речень граматично правильна, а лексичний запас та зв'язне мовлення відповідає віковій нормі.

Зазначені різноманітні освітні труднощі та особливості функціонування фонетико-фонематичної сторони мовлення у дітей з дислалією дають змогу окреслити основні напрями діагностики, а саме:

- збір анамнестичних даних;
- наявність заключень вузьких фахівців (стоматолог, дитячий невролог, отоларинголог);
- оцінка правильності звуковідтворення, виявлення наявності дефектних звуків;
- ретельний огляд органів артикуляції (оцінка статичної та рухливості);

- оцінка функціонування фонематичних процесів.

Збір анамнестичних даних та рекомендації щодо відвідування інших фахівців відбувається в особистому спілкуванні. Оцінка правильності звуковідтворення та виявлення наявності дефектних звуків проводиться на слух в довільній бесіді або грі. Визначаються недоліки звуковимови. Відтак існують загальноприйняті та найбільш поширені вікові норми появи звуків у мовленні дитини. Дитина віком 1-2 роки має добре вимовляти голосні звуки [а], [о], [е] і приголосні [б], [п] та [м]. Ці звуки повинні вимовлятися не лише ізольовано, а й у складах. З 2-3 років з'являються голосні звуки [і], [и], [у] та приголосні [ф], [в], [т], [д], [н], [т'], [д'], [н'], [г], [к], [х], [г], [й]. У віці 3-5 років з'являються приголосні звуки [с], [з], [ц], [дз], [с'], [з'], [ц'], [дз'], [ш], [ж], [ч], [дж] та [шч]. Останніми, орієнтовно у 5-6 років, спостерігається поява у вимові дитини звуків [л], [л'], [р], [р']. Пропонуємо пограти з картинками, називаючи зображені на них предмети. Проведення перевірки на рівні автоматизованих рядів: перерахувати дні тижня, місяці, пори року (в більш старшому віці – у зворотному напрямку); порахувати від 1 до 10 (у зворотному напрямку); назвати адресу, імена родичів тощо.

При оцінці функціонування фонематичних процесів пропонуються завдання, що виявляють здатність дитини сприймати на слух звуки, подібні за акустико-артикуляційними ознаками. Проводиться перевірка всіх корелюючих фонем, тобто тих, що протиставляються, а саме: свистячих і шиплячих, дзвінких і глухих, сонорних, твердих і м'яких. Пропонуються завдання для оцінки здатності дитини до повторення опозиційних складів, вміння розрізняти слова-пароніми.

Фахівець має провести ретельний огляд органів артикуляції з оцінкою статичності та рухливості. Для цього пропонується виконання дитиною артикуляційних вправ за наслідуванням. За необхідності використовується дзеркало, іграшки та малюнки. Застосовуються різноманітні заохочення. В складних випадках неможливості виконання дитиною вправ проводиться лише візуальний огляд.

Пропонується для виконання перелік статичних артикуляційних вправ. Їх виконання передбачає утримання запропонованої артикуляційної пози в одному положенні 10-15 секунд:

- «усмішка» (утримування зімкнених губ в усмішці);
- «хоботок» (витагнути та утримувати зімкнені напружені губи вперед);
- «парканчик» (утримати відкритими губи, що оголюють міцно зімкнені зуби);
- «віконечко» (утримати широко відкритий рот);
- «лопатка» (утримувати на нижній губі розслаблений широкий язик);
- «голочка» (напружений вузький язик утримувати висунутим вперед без підтримки зубів і губ);
- «гірка» (утримувати відкритий рот і губи в посмішці, язик при цьому кінчиком впирається в нижні зуби та вигинається як гірка);
- «чашечка» (при відкритому роті утримати широкий язик з піднятими догори кінчиком і боковими краями, при цьому губи і зуби не допомагають підтримувати язик).

Для оцінки рухливості та об'єму доступних артикуляційних рухів, а також для дослідження здатності керувати м'язами язика і губ пропонується виконати серію динамічних вправ, що передбачають виконання вправи 7-10 разів:

- «годинник» (відкрити рот і рухати витягнутим вузьким язиком з одного кута в інший (при цьому язик тягнеться поперемінно то праворуч, то ліворуч до щоки));
- «гойдалка» (відкрити рота і напруженим кінчиком язика поперемінно торкатися верхньої і нижньої губи);
- «смачне варення» (широким кінчиком язика захопити верхню губу, облизуючи її, та сховати язик за верхні зуби);
- «грибочок» (присмоктати язик до твердого піднебіння, утримуючи його максимально відкрити рот, сильно опустивши нижню щелепу);
- «маляр» (відкрити рот і широким язиком водимо вперед та назад по піднебінню, ніби фарбуючи його);

- «конячка» (присмоктувати язик до твердого піднебіння та відпустити кляцнувши (при цьому рот відкритий і нижня щелепа нерухома));

- «гармошка» (присмоктати язик до твердого піднебіння, як у вправі «грибочок» і, утримуючи губи в посмішці, рухати нижню щелепу то вверх, то вниз);

- «футбол» (губи зімкнені і напруженим кінчиком язика впираються поперемінно то в ліву, то в праву щоку);

- «чистимо зубки» (відкрити рот і кінчиком язика проводимо спочатку по верхнім і нижнім зубам зі сторони в сторону та вверх і вниз).

Отже, розглянуті основні напрями дослідження функціонування фонетико-фонематичної сторони мовлення у дітей не вичерпують його, а дають змогу виявити наявність мовленнєвого порушення, його форму, вид, ступінь вираженості та спрямувати фахівця на більш детальне дослідження вказаних аспектів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Висвітлені освітні труднощі та рівні підтримки дітей з дислалією в освітньому процесі стануть у нагоді фахівцям для визначення необхідного рівня підтримки та розуміння потреби дитини в забезпеченні прилаштувань освітнього середовища. Це, в свою чергу, допоможе фахівцям в окресленні корекційного напрямку для дитини з особливими мовленнєвими потребами та його обґрунтованого вибору. Охарактеризовані рівні підтримки закладають перспективи для розробки ефективного діагностичного комплексу для їх визначення та становлять підґрунтя для планування напрямів оптимальної корекційно-розвивальної роботи.

Література

1. Гаврилова, Н.С. (2011). *Порушення фонематичного боку мовлення у дітей*. Кам'янець-Подільський: Друк-сервіс, 200 с.
2. Данілавічюте, Е.А. (2021). Інноваційна концепція визначення функціонально-мовленнєвих освітніх труднощів у осіб з особливими потребами. Матеріали VII Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології «Діти з особливими потребами: від рівних прав – до рівних можливостей» (м. Київ, 7-8 жовтня 2021 р.). Київ: Симоненко О. І. 47-55.